

Ileana Berlogea, Silvia Cucu,
Eugen Nicoară:
Istoria teatrului
universal*

Să zicem că Hulzinga nu are dreptate decât într-o anumită măsură. Să acceptăm că elementul ludic nu e o funcție definitorie pentru cultură, cum susține învățatul olandez, ci numai una dintre componentele ei. Și încă putem vedea cât de important este, pentru existența și destinul omului, teatrul — această artă străveche, care conține prin definiție, care dezvoltă, ca nici un alt domeniu al existenței, jocul, libertatea ori regulile lui inventive.

Să modificăm unghiul, amintindu-ne că jocul, factor viu și creator, este asociat unei mari și importante părți a creației literare. Mai mult, prin tradiție, teatrul înseamnă — încă — în primul rînd dramaturgie. Aceasta este cea care asigură dimensiunea permanentă a teatrului. Autorul dramatic, împreună cu actorul, au făcut din teatru un univers bogat și generos. Un univers ce reflectă realitatea lumii, adîncind și potențînd experiența umană, energiile sufletești. Teatrul explorează rădăcini ale ființei individuale, ca și ale ființei popoarelor. Experiența individuală e ridicată la temperatura trăirilor și comuniunii colective. În sens larg — și, acesta tinde să se impună azi — teatrul este etern și universal. Conținutul teatrului a variat, desigur, de la epocă la epocă, de la societate la societate. Dezvoltînd și prelucrînd ritualuri și practici magice, grecii au început printr-un teatru magic, existențial și politic. Indienii au ilustrat varianta poetică, lirică, intimistă, a teatrului psihologic. Chinezii și japonezii au văzut în spectacol un act de exorcism magic. Europeanii secolelor XVIII—XIX, o vatră a luminii rațiunii, o școală a moravurilor și o tribună a idealurilor naționale.

Joc sau (dar mai ales: și) literatură dramatică, teatrul a avut de la origini mai mult decât o funcție eliberatoare, cathartică o misiune modelatoare.

Despre toate acestea, și despre multe altele, ce altceva poate vorbi mai cuprinzător și mai concludent decât o „istorie a teatrului universal”? Ce altceva poate

întreține mai puternic conștiința misiunii, decât resuscitarea „rădăcinilor”, a formelor primare, ca și a rațiunilor ce au stat la baza fenomenului teatral? Ce poate fi mai revelator ca parcurgerea căilor sinuoase, dar luminate mereu de un înalt sens spiritual, ale devenirii artei teatrale, în mai bine de douăzeci și cinci de secole?

„Istoria teatrului universal” este disciplina cuprinzătoare, ramură a istoriei artelor, care se ocupă de acest domeniu. Tentativele de acest fel diferă între ele. Personalitatea fiecărei „istorii” este dată de felul în care autorii delimitează teritoriul și particularitățile domeniului, de bogăția, subtilitatea și complexitatea raporturilor pe care le stabilesc între spectacol și celelalte domenii ale artei.

Nu este pentru prima oară cînd iubitorilor teatrului li se pune la dispoziție o „Istorie a teatrului universal”. Fie și numai la noi în țară s-au produs mai multe tentative reușite de acest fel (volumele semnate de Ion Zamfirescu, în primul rînd), superioare, aș zice, lucrărilor traduse (cea a lui Vito Pandolfi, de pildă).

Și, cu toate acestea, trebuie să saluțăm apariția „Istoriei teatrului universal” elaborate de Ileana Berlogea (volumul I, în exclusivitate, și o treime din cel de-al II-lea), în colaborare cu Silvia Cucu și Eugen Nicoară. Mai întii, fiindcă orice tipăritură recentă de acest fel, mai presus poate decât alte apariții editoriale din aceeași sferă întreține vie flacăra culturii teatrale, oferind, mai ales tînețelor generații, cunoștințe de fundament, modelatoare, absolut necesare.

Denumirea, editura care a scos „Istoria...”, ca și egida Ministerului Educației și Învățămîntului indică o tipăritură de uz didactic.

O lucrare servind într-adevăr la „formarea și educarea omului de teatru, actor, regizor, scenograf, cercetător, familiarizîndu-l cu evoluția artei spectacolului, cu modul în care s-au stabilit de-a lungul timpului relațiile dintre creator și public”. Adevărul este că ne aflăm în fața unei lucrări ce poate fi răsfoită (dar, odată răsfoită, se cere citită!) de către toți cei ce iau ca asal casele de bilete, de către toți cei ce însoțesc mișcarea de amatori. Redactarea este elevată, dar accesibilă și concisă (în genere). „Istoria...” este făcută extrem de atractivă prin ilustrație, nu numai bogată și colorată (la propriu și la figurat), dar și puțin cunoscută cititorului, iubitorului de teatru român.

Indicele ei de nouitate, personalitatea ei distinctă sînt remarcabile. Lucrarea la care ne referim este cea mai „a teatru-

* Editura didactică și pedagogică, București, vol. 1/1981, vol. 2/1982.

lui" din toate cîte le avem. Căci, pe de o parte, autorii insistă cel mai mult asupra artei spectacolului, în formele sale mai puțin dependente de cuvînt, de text ; iar, pe de altă parte, sînt preocupați de sincretismul pe care îl presupune spectacolul, surprinzînd ambianțe sonore, instrumentale, plastice, convenții de mișcare și gestică.

Pledoaria pentru universalitatea teatrului devine extrem de convingătoare prin bogăția informației cu privire la zone mai puțin cunoscute : teatrul indian, chinez, japonez (volumul I). La rîndul său, după ce epuizează principalele curente (iluminism, clasicism, romanticism, naturalism, simbolism, expresionism, realism) și marile personalități ale dramaturgiei (de la Corneille, Racine, Molière, la Gozzi, Goldoni, Diderot, ori Schiller, Goethe, de la Tieck, Kleist, Byron la Hugo, de la Ibsen, Strindberg, Shaw, Cehov la Gorki, Pirandello, Giraudoux, O'Neill, Garcia Lorca, Maikovski), volumul al doilea propune concise sinteze privind caracteristicile unor mișcări naționale și profilurile unor animatori de frunte ai artei spectacolului. Aflăm astfel fișe consacrate lui Antoine, Appia, Stanislavski, Gémier, Craig, Copeau, Vahtangov, Tairov, Piscator, Charles Dullin, Louis Jouvet, Gaston Batty etc.

Notabile sînt, mereu, bogăția informației și amploarea documentării. Sursele tradiționale li se adaugă unele de dată mai recentă : istorii teatrale, literare, eseuri. La loc de cinste se situează și autorii români care au contribuit la exegeza teatrului universal.

Strădania către o metodă de natură să asigure cărții omogenitatea cuvenită este evidentă. Rezultatul este remarcabil, deși unele diferențe între autori — de nivel, de subtilitate, de putere a sintezei — apar. Așa, de pildă, tendința spre o exegeză personală face ca în partea a treia a volumului al doilea să găsim și capitole care par a ignora total perspective moderne și interesante (inclusiv contribuții românești). Aceeși ambiție conduce spre interpretări de mai joasă altitudine spirituală, stîngace estetic, ale unor opere (de pildă, comentariul la *Pescărușul*, ca de altfel întreg capitolul consacrat lui Cehov ; ori considerațiile despre Shaw, au-

tor în legătură cu care, cu cîteva decenii în urmă, Alice Voinescu propunea o perspectivă mult mai nuanțată, ce putea fi, *mutatis mutandis*, fructificată) etc.

Tradiția teatrală este, în genere, în „Istoria teatrului universal“, consecvent adusă la zi, urmărindu-se resuscitarea rădăcinilor, influența în actualitate a unor deschideri estetice propuse la un moment dat. (Așa de pildă : ecoul modalităților teatrului antic — azi, influența teatrului oriental asupra lui Brecht ș.a.m.d.). Metoda istorică alternează cu cea comparatistă. „Creația teatrală este studiată cronologic, urmărindu-se evoluția în timp, dar în legătură permanentă cu determinarea ei social-culturală, cu necesitățile sociale și estetice care prezidează la constituirea și evoluția acestei ramuri a artei“ — cum precizează Ileana Berlogea. Uneori, se renunță la cronologie pentru a se urmări sincron și diahronic „temele și motivele diferitelor culturi, forța lor de generalizare a experienței umane, puterea lor de circulație“, relevîndu-se de fiecare dată raportul general-uman/concret-istoric, ca și „modificarea unghiurilor de percepție“.

Descrierea peisajului fenomenelor teatrale, caracterizate de o reală bogăție a informației, este cîteodată întreruptă în folosul unor desfășurări (necesare) de estetică teatrală. Rețin în mod deosebit, în acest sens, conexiunile dintre locul și formele teatrului și ideologiile dominante ori cele revoluționare ale societăților respective ; considerațiile privind funcția imaginii despre om în stabilirea dominantelor vieții scenice (așa de pildă felul în care cultul individualității a dus la dezvoltarea teatrului psihologic) ; teoria tragediei ; examinarea naturii estetice a comicului ; reflecțiile prilejuite de circulația unor motive. Apoi : concepțiile despre actor, tendințele în arta interpretativă, relația text-libertatea creatoare a realizatorilor de spectacole.

Să salutăm apariția „Istoriei teatrului universal“ și să facem cît mai mult pentru ca ea să fie cunoscută, citită. Un teatru bun nu poate înflori decît într-un climat de cultură densă și bogată.

Natalia STANCU